

ZNANOST V DELOVNI TERAPIJI – NALOŽBA V RAZVOJ *OCCUPATIONAL SCIENCE IN OCCUPATIONAL THERAPY – INVESTMENT IN DEVELOPMENT*

Zdenka Pihlar; dipl. delovna terapevtka
Inštitut Republike Slovenije za rehabilitacijo, Ljubljana

Povzetek

Prispevek opisuje razmišljanje avtorice o razvoju delovne terapije v naslednjih desetih letih. Znanost v delovni terapiji postaja temelj za razvoj delovne terapije v Sloveniji. Usmerjena je v razumevanja človeka kot »okupacijskega bitja«, analizo namenske in smiselne aktivnosti, vpliva dejavnosti na posameznikovo zadovoljstvo in kakovost njegovega življenja ter povezave zadovoljstva v izvedbi dejavnosti na posameznikovo zdravje.

Galenova misel, da je delo najboljši zdravnik, je rdeča nit razvoja stroke delovne terapije. Tudi v Sloveniji se drastično povečuje doba preživetja. Kakovost in ne kvantiteta življenja posameznika postaja osrednje vprašanje naše družbe. Poznavanje kulture in vrednot naših prebivalcev bo področje akademskega razvoja delovne terapije. Razvoj stroke se bo odmaknil od strogega medicinskega modela v bio-psiho-socialni model, holistični pristop obravnave bo edini sprejemljiv, delovna terapija bo samostojna z dokazi podprta praksa, ki bo usmerjena v promocijo zdravja, omogočanje sodelovanja posameznika na vseh področjih človekovega delovanja, aktivnega odločanja, sodelovanja pri izbiri ustreznih metod obravnave ter soodgovornosti za doseganje učinkov obravnave.

Ključne besede:

delovna terapija, z dokazi podprta obravnava, aktivnost, sodelovanje

Summary:

In her article, the author reflects upon the development of occupational therapy in the following decade. Occupational science in occupational therapy has become the basis for the development of occupational therapy in Slovenia. It is directed towards understanding human beings as »occupational beings«, the analysis of intentional and meaningful activity, the impact of occupation on an individual's satisfaction and quality of life and the relationship between the performance of an occupation and the individual's health. Galen's thought that work is a person's best doctor is the essential component of the development in the field of occupational therapy. In Slovenia, like elsewhere, life expectancy has risen drastically. The central question in our society has become the quality and not the quantity of life. Knowledge of the culture and values of our population will become the field of academic development of occupational therapy. In its development, occupational therapy shall move away from the purely medical model into a bio-psycho-social model; holistic approach to treatment shall be the only acceptable approach; occupational therapy shall become an independent evidence-based practice aimed at promoting health, enabling the participation of individuals at all the levels of human activity as well as active decision making, participation in the selection of appropriate treatment methods and co-responsibility for reaching the desired effects of the treatment.

Key words:

occupational therapy, occupational science, evidence-based treatment, participation, activity

UVOD

Sodobni razvoj delovne terapije v zadnjem desetletju vedno bolj poudarja upoštevanje individualnosti v procesu delovne terapije. Razloge je mogoče iskati v razvoju družbe in njenem vplivu na razvoj različnih družbenih sistemov, tudi sistema zdravstva in zdravstvenega varstva. Zdravstvo na splošno in

njegov razvoj v posameznih državah sta v zadnjih tridesetih letih pod močnim vplivom konceptov, ki izhajajo iz Svetovne zdravstvene organizacije (World Health Organization). Mednarodna klasifikacija funkcioniranja, zmanjšane zmožnosti in zdravja (International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF) poudarja usmerjenost na raven participacije - aktivnega sodelovanja v družbi (1). Poleg tega

je potreba po zagotavljanju posameznikovih pravic dosegla svoje mesto v družbi, kar posledično zahteva višjo kakovost storitev - z dokazi podprte prakse. V delovno terapevtskem procesu pomeni to preobrazbo in usmeritev našega dela na raven sodelovanja, kar v delovno terapevtskem smislu pomeni aktivno opravljanje pomembnih, potrebnih in zahtevanih življenjskih vlog posameznika (1, 2).

Pojem »okupacija« v delovni terapiji opredeljuje, kaj posameznik potrebuje za opravljanje življenjskih vlog. »Okupacija« vedno združuje vse, kar posameznik želi, mora ali je potrebno, da bi izpeljal, z namenom, da bo uspešno opravil svojo življenjsko vlogo. Vloge so lahko človeku dodeljene, izbrane ali pridobljene skozi življenjska obdobja. Na to imata največji vpliv okolje in kultura, v kateri živimo (2).

»Okupacijska znanost« preučuje vpliv okupacije/dejavnosti (v nadaljnjem besedilu dejavnost) na posameznikovo zdravje in dobro počutje. Dejavnost je predstavljena kot organizator življenjskega ritma posameznika, ki pripelje do ravnotežja in dobrega počutja; kot medij, kjer ima posameznik popolni nadzor in doživlja sebe kot eksperta; vzpodbuja socialne odnose v družbi in predstavlja most za povezavo v družini in družbi (3-5).

S postopno spremembo paradigme delovne terapije, pod vplivom medicinskega modela v bio-psiho-socialni model, na posameznika usmerjene prakse, delovna terapija uveljavlja modele, ki so usmerjeni v zdravje in dobro počutje, široko odpiramo vrata razvoju delovne terapije v naslednjem desetletju. Možnost pridobivanja najvišje akademske izobrazbe bo delovnim terapevtom omogočila raziskovalno delo, ki bo osnova za razvoj z dokazi podprte prakse v delovni terapiji. Mednarodna klasifikacija funkcioniranja se dopolnjuje z modelom dejavnosti, ki bo v prihodnje igral odločilno vlogo v razvoju stroke (6-9).

» *Teoria sine praxi, rota sine axi – teorija brez prakse je kot vrtenje brez osi* »

» *Praxi sine teoria, rota sine axi – praksa brez teorije je kot vrtenje brez osi* »

POMEN DEJAVNOSTI

- **dejavnost daje posamezniku smisel v življenju**
»Vsako jutro zalijem rože, se pogovarjam z njimi in jih negujem. Res ne vem, kaj bi brez njih ...«
- **je pomembna determinanta zdravja, dobrega počutja in pravice**
»Možnost odločanja, kaj bom počela danes ... s kom in zakaj ... mi daje moč, sem srečna in pozabim na svoje težave ...«

»Biti dejaven, posamezniku pomeni ravno toliko kot hrana in pijača. Človeško bitje potrebuje telesno in duševno dejavnost. Potrebujemo dejavnost, v kateri uživamo, bolan razum, bolno

telo in bolno dušo lahko ozdravimo z ustrežno dejavnostjo.
Dunton, 1919

DEJAVNOSTI V DELOVNI TERAPIJI

Slika 1: Dejavnost v delovni terapiji

»Rada kuham ... kadar kuham, pozabim na svoje težave ... uporabljam roko, ki mi ne služi najbolje ... tudi to je terapija ... Pa še rada jem hrano, ki jo sama pripravim ... doma se že veselijo moje vrnitve domov.« (slika 1)

ROJSTVO NOVE AKADEMSKE DISCIPLINE

Delovna terapija v Sloveniji ima zelo velik neizpoljen razvojni potencial. Kritična analiza trenutnega stanja kaže, da bo vizija razvoja naslednjih deset let usmerjena v promocijo socialne pravice, da bi bil vsak posameznik, kot pomemben član družbe, enakovredno vključen v življenjske aktivnosti, kljub omejenim sposobnostim. Terapevtsko obravnavo nadomestimo z vključevanjem posameznika v življenjske aktivnosti. Prilagoditev okolja namesto vračanja funkcijskih sposobnosti; vodenje in podpora v izvedbi aktivnosti in pri vključevanju v življenjske vloge (4, 10).

Okupacijska znanost je usmerjena v razumevanje človekove narave, pogojev in dejavnikov, ki vzpodbujajo in vplivajo na izvedbo življenjskih aktivnosti (4). Okupacijska znanost bo podprla osnovno filozofijo stroke, omogočila nova spoznanja fenomena dejavnosti in nadgradila obstoječe programe v praksi. Z dokazi podprta praksa se bo odražala v posameznikovem aktivnem sodelovanju na vseh področjih človekovega delovanja. Kakovost življenja in dobro počutje bosta v tesni soodvisnosti od posameznikove dejavnosti (slika 2).

Slika 2: Kompleksnost dejavnosti (11)

»Pojem dejavnost pomeni osnovo za delovno terapevtsko obravnavo – hkrati nas obvezuje, da ga razumemo v vseh razsežnostih« (slika 3)

Slika 3: Dejavnost v delovni terapiji

Poglobljen študij narave človekove dejavnosti je prerasel v znanstveno disciplino, ki izhaja iz različnih teorij in jih združuje v poglobljeno razumevanje človeka kot »dejavno bitje«.

Za razvoj delovne terapije v bodoče potrebujemo raziskovalne projekte tako bazične kot usmerjene v praktično delo.

RAZVOJ DELOVNE TERAPIJE V SLOVENSKEM PROSTORU

Razvoj delovne terapije izhaja iz osnovnih vrednot in prepričanj stroke. Če pogledamo v zgodovino delovne terapije, ugotovimo, da so se ta osnovna prepričanja in vrednote stroke spreminjala z razvojem družbe. Nedavno tega smo v delovni terapiji gledali na človeka redukcionistično (mehanizem telesa in duha, kot ločena dela celote), medtem ko se danes vse bolj uveljavlja holistični oziroma celostni pogled na človeka. Teoretične osnove, iz katerih črpajo bodoči in sedanji delovni terapevti svoje znanje, so plod razvoja delovne terapije v svetu. Temelj nastalih teorij so znanstvene raziskave delovnih terapevtov, na katerih sloni tudi vizija razvoja stroke. Rezultati raziskav so plod okolja in kulturnega okolja, iz katerega izhajajo posamezniki, delovno terapevtski modeli in pristopi obravnave so prilagojeni in zastavljeni na podlagi študij potreb v posameznih državah. Možnost pridobivanja najvišje akademske izobrazbe bo slovenskim delovnim terapevtom omogočila raziskovalno delo, ki bo usmerjeno v poglobljeno spoznavanje fenomena dejavnosti, z vidika kulturnih posebnosti in načina življenja prebivalcev Slovenije (12).

Kaj so naša osnovna prepričanja in vrednote?

Zdravje

V delovni terapiji gledamo na zdravje kot na produkt interakcije posameznika in njegovega okolja in se odraža kot posameznikova sposobnost sodelovanja na vseh področjih človekovega delovanja. Svetovna zdravstvena organizacija

govori o zdravju, kot pozitivnem konceptu, ki poudarja socialne in osebne ter duševne sposobnosti človeka (1).

Oseba

Človek je bio-psiho-socialno bitje. Ima svoja lastna prepričanja, vrednote, sposobnosti in potenciale. Sposoben se je učiti, vplivati in skrbeti za svoje zdravje in kakovost življenja.

Osnovne človekove pravice mu omogočajo dostojno življenje ne glede na vero, raso, spol in politično pripadnost.

Možnost izbire bistveno vpliva na motivacijo posameznika za sodelovanje, je eden od temeljnih pogojev za kakovostno življenje.

Dejavnost

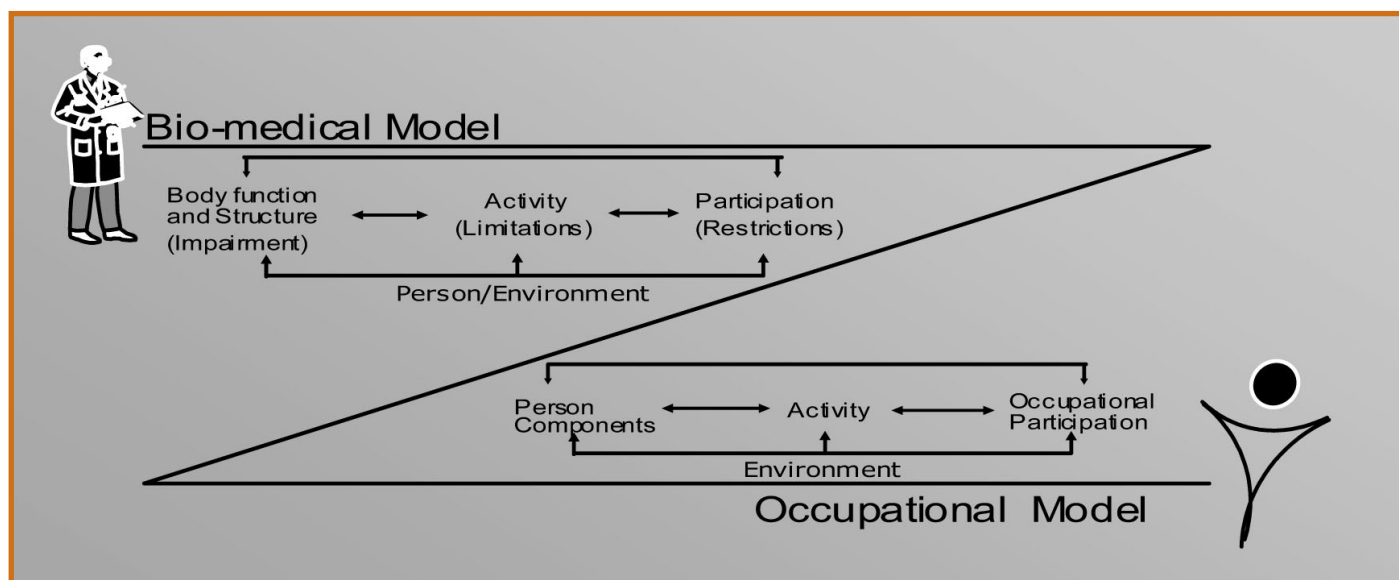
Edinstvenost delovne terapije se kaže prav v njeni usmerjenosti k dejavnosti kot bistvu pri promociji in vzdrževanju zdravja in dobrega počutja. »Dejavnosti« so del kulturno in osebno smiselnih aktivnosti, v katerih sodelujejo ljudje in so imenovane v leksikonu naše kulture (2). Pomenijo smisel življenja, oblikujejo ritem dneva, nadzor nad življenjem.

Okolje

Okolje je sestavni del človekove dejavnosti. Dejavnost se ne more dogajati v vakuumu, ampak le v življenjskem prostoru, fizičnem, ki ga lahko vidimo in se ga dotikamo; v notranjem, čustvenem okolju, in v prostoru, ki ga tvorijo drugi ljudje z njihovimi prepričanji in vrednotami. Okolje zagotavlja posamezniku socialno in ekonomsko podporo, kulturo, vrednote, infrastrukturo in tehnologijo (9). Okolje omogoča oziroma omejuje kakovost posameznikovega življenja (10).

Zadnja leta smo bili priča razvoju številnih modelov, ki preučujejo zdravje, omejitve funkcioniranja ter dobro počutje (8). Pomemben kazalec te evolucije je razvoj ter popravki globalnega modela zdravja in človekovega delovanja, ki ga oblikuje Svetovna zdravstvena organizacija (WHO). Model je opisan kot integracija tradicionalnega medicinskega modela ter na novo pojavljajočih se socialnih modelov zdravja z upoštevanjem integracijskega odnosa med osebo in okoljem (3, 4, 13).

Posledica porajajoče se paradigme dejavnosti v delovni terapiji ter nastajanja modelov, ki niso usmerjeni zgolj na okvaro, je uveljavljanje novega modela »Model zdravja in dobrega počutja«, ki predstavlja povezavo dveh modelov; bio-medicinskega modela (MKF) in modela dejavnosti (slika 4).

Slika 4: Model zdravja in dobrega počutja

- prilagojen model MKF (1)
- prilagojen TCOP (10)
- prilagojen CMOP- E (14)

RAZPRAVA

Vizija razvoja delovne terapije bo usmerjena v :

- **Uvajanje z dokazi podprte prakse**

Model zdravja in dobrega počutja bo v razvoju delovne terapije v naslednjih letih eden izmed vodilnih modelov obravnave (3). Osnova modela je interakcija osebe, njegove vključenosti v izvajanje dejavnosti ter dejavniki okolja.

- **Razvoj ocenjevalnih orodij na področju kakovosti življenja in dobrega počutja**

Pomembni rezultati z dokazi podprte prakse v delovni terapiji bodo sloneli na oceni vključenosti posameznika v dejavnost, kakovosti njegovega življenja in dobrega počutja. Zato bo pomembno, da bomo razvili ocenjevalna orodja, ki bodo temeljila na standardih slovenske populacije obravnavanih oseb.

- **Prenos programov delovne terapije v skupnost**

Dobro poznavanje okolja, v katerem posameznik živi, je sestavni del procesa obravnave. Svetovanje in podpora družini, delodajalcu, izobraževalnim ustanovam o ravnanju s posameznikom, ki ima specifične potrebe za samostojno življenje in izvajanje aktivnosti na področju skrbi za sebe, dela in prostega časa, bo postalo ena izmed zelo pomembnih nalog delovnega terapevta. Prilagoditev in oprema ožjega in širšega bivalnega okolja s pripomočki podporne tehnologije, ambientne inteligence mu bo omogočila sodelovanje

in vključenost v dejavnosti ter posredno vplivala na večjo kakovost njegovega življenja in dobrega počutja.

- **Promocija zdravja in dobrega počutja pri starostniku**

Ob vstopu v tretje tisočletje ugotovitve kažejo drastično staranje prebivalstva, kar je posledica razvoja družbe. Zaradi napačno storilnostno naravnane družbe je kakovost življenja posameznikov v ozadju. Populacija v Evropi se stara. Nasprotje med »živeti dalj časa« na eni strani in »kakovostjo življenja« na drugi je postalo pomemben zdravstveno-političen problem. Zdravstveni strokovnjaki, posebej pa še delovni terapevti, bi se morali bolj usmeriti na starostnika in kakovost njegovega življenja.

S pomočjo fenomenoloških raziskav, ki ponujajo razumevanje in pomen vsakdanjih izkušenj, bomo bolje razumeli, kako starostnik doživlja smiselne dejavnosti kot vir dobrega počutja, oziroma našli dokaz za pomembnost dejavnosti pri promociji in vzdrževanju dobrega počutja.

»Moja psička je nadomestila vse, ki sem jih imela v življenju rada in jih ni več. Zjutraj me pozdravi, jaz pa se veselim vsakega dneva posebej, saj je najin dan bogat in ga na svetu ne bi zamenjala za drugačnega. Tudi hrano si deliva, seveda jo moram prej kupiti, skuhati, to so moje obveznosti, včasih je bilo drugače. Če je ne bi imela, bi bilo moje življenje prazno in brez pomena.«

Delovni terapevti se moramo zavedati, da posameznikove izkušnje vplivajo na kakovost njegovega življenja, prav tako pa na odnos med terapevtom in posameznikom. Razvoj stroke bi bil napačen, če bi izhajal iz spreminjanja ljudi. Bistvo razvoja stroke temelji na razumevanju posameznikovih izkušenj na način, kot jih posamezniki interpretirajo.

Razumevanje, kako starostniki doživljajo dejavnost, je bistvo delovne terapije iz dveh razlogov. Prvič je dejavnost glavni medij delovne terapije in drugič so starostniki tisti del prebivalstva, ki številčno narašča in pričakuje od nas največ pomoči.

• **Vpliv tehnološke inteligence na vlogo delovnih terapevtov v bodočnosti**

Proces delovne terapije bo vodil in izvajal delovni terapevt. Od razvoja tehnološke inteligence, predvsem ambientne inteligence in robotike, si delovni terapevti obetamo dobrega pomočnika, ki nam bo v pomoč, nikakor pa ne bo prevzemal terapevtske obravnave.

ZAKLJUČEK

Razvoj delovne terapije v naslednjem desetletju bo odvisen od štirih poglavitnih dejavnikov: ekonomskega stanja v državi, upoštevanja z ustavo določenih osnovnih človekovih pravic, procesa izobraževanja ter poklicnih ambicij delovnih terapevtov. Empatija do obravnavane osebe, upoštevanje njenih vrednot, navad, smiselnih dejavnosti bo omogočila učinkovito z dokazi podprto prakso. Zadovoljen uporabnik bo promotor delovne terapije in aktivni sodelavec razvoja stroke. Razvoj delovne terapije kot akademske znanosti pa bo s pomočjo različnih raziskovalnih pristopov omogočil dokazovati pravilnost izbranih smernic razvoja (15).

*»Potovati z upanjem je bolje, kot prispeti!«
Robert Luis Stevenson*

Literatura:

1. International Classification of Functioning, Disability and Health. Geneva: World Health Organization, 2001.
2. Kielhofner G. A model of human occupation: theory and application. 2nd ed. Baltimore: Williams and Wilkins, cop. 1995.
3. Wilcock AA. An occupational perspective on health. 2nd ed. Thorofare, NJ: SLACK, 2006.
4. Mollke DK, Laliberte Rudman D. Occupational science: foundation for future. *Occup Ther Now* 2003; 5(2): 10-11.
5. Dunn W, Brown C, Younstrom M. Ecological model of occupation. In: Kramer P, Hijonosa J, Royeen CB, eds. *Perspectives on human occupation: participation in life*. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins, 2003.
6. Hasselkus B. *The meaning of everyday occupation*. Thorofare, NJ: SLACK, 2002.
7. Law M. *Client-centred occupational therapy*. Thorofare, NJ: SLACK, 1998.
8. Law M, Pollock N, Stewart D. Evidence-based occupational therapy: concepts and strategies. *New Zealand J Occup Ther* 2004; 51(1): 14-22.
9. Law M. The environment: a focus for occupational therapy. *Can J Occup Ther* 1991; 58(4): 171-180.
10. Polatajko HJ. The evolution of our occupational perspective : the journey from diversion through therapeutic use to enablement. *Can J Occup Ther* 2001; 68(4): 203-207.
11. Christiansen CH, Baum CM. *Occupational therapy: performance, participation, and well-being*. Thorofare: SLACK, 2005.
12. Molke DK, Laliberte Rudman D, Polatajko HJ. The promise of occupational science: a developmental assessment of an emerging academic discipline. *Can J Occup Ther* 2004; 71(5): 269-280.
13. Whiteford G, Gwright St-Clair V, eds. *Occupation & practice in context*. Merrickville, NSW, Australia : Churchill Livingstone, 2005.
14. Townsend EA, Polatajko HJ. *Enabling occupation II: advancing an occupational therapy vision for health, well-being and justice through occupation*. Ottawa: Canadian Association of Occupational Therapists, 2007.
15. Zemke R, Clark, F, eds. *Occupational science: the evolving discipline*. Philadelphia: Davis, 1996.